

Zaštita privatnosti transrodnih osoba u kontekstu pravne tranzicije

Prekomerno prikupljanje podataka
pri promeni ličnih dokumenata

Autor: Miloš Kovačević

Stručni saradnici: Ivana Maksimović i Saša Lazić

Dizajn: Kristina Pavlak

Ova publikacija je izrađena u okviru projekta **Sačuvaj privatnost – odupri se pritisku** (*Reclaiming Privacy: A Tool to Fight Oppression*), koji sprovode Partneri Srbija, SHARE Fondacija, Udruženje Da se zna!, Beogradska otvorena škola, NVO ATINA i Inicijativa A11. Ova publikacija je proizvedena uz finansijsku pomoć Evropske unije. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost autora i ne može se, ni pod kojim uslovima smatrati odrazom stavova Evropske unije.

Sadržaj

Uvod	4
Opis konkretne povrede prava na privatnost ...	5
Epilog	11
Preporuke	12
Literatura	13
Pravni instrumenti	13

Uvod

Pravni okvir za zaštitu podataka o ličnosti komplementaran je antidiskriminacionim propisima i praksi i omogućava njihovo bolje sprovođenje. Lični podaci o SORIPK (seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu, rodnom izražavanju i polnim karakteristikama) u homofobičnom, transfobičnom i interseksfobičnom društvu često mogu da budu osnov da se pripadnici/e LGBT+ zajednice stave u nepovoljniji položaj. Prema tome, prekomerna, a samim tim i nezakonita obrada podataka može predstavljati uvertiru u diskriminaciju pripadnika/ca LGBT+ zajednice.

Transrodne osobe se u postupku prilagođavanja pola suočavaju sa različitim praksom državnih organa u postupku promene ličnih dokumenata i drugim postupcima u kojima je činjenica pola relevantna. U okviru projekta „Zaštiti privatnost – odupri se pritisku“ koji sprovode organizacije Partneri za demokratske promene Srbija, SHARE Fondacija, Beogradska otvorena škola, Atina, Inicijativa A11 i Da se zna!, a koji ima za cilj pružanje podrške braniteljima/kama ljudskih prava, organizacijama civilnog društva i marginalizovanim grupama u zaštiti prava na privatnost, obrađen je slučaj trans muškarca A.A. koji je nakon prilagođavanja pola i upisa tih podataka u matične knjige naišao na zahteve Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) u postupku promene ličnih dokumenata koje su protivni zakonskim propisima, a koji su se odnosili na traženje medicinske dokumentacije. A.A. je MUP-u dostavio rešenje matične službe u vezi sa činjenicom promene ličnih podataka, ali je MUP u postupku izdavanja ličnih dokumenata tražio i celokupnu medicinsku dokumentaciju kojom bi lice dokazalo da je prilagodilo pol, što je bilo prekomerno, kao i u suprotnosti sa više zakona: Zakonom o ličnoj karti (ZLK)¹, Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti (ZZPL)², Krivičnim zakonikom (KZ)³, Zakonom o zabrani diskriminacije (ZZD)⁴.

---

1 Zakon o ličnoj karti, Službeni glasnik RS, br. 62/2006, 36/2011 i 53/2021.

2 Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, Službeni glasnik RS, br. 87/2018

3 Krivični zakonik, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

4 Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik RS, br. 22/2009 i 55/2021.

Opis konkretne povrede prava na privatnost

A.A. je transrodni muškarac koji je u aprilu 2017. godine u Univerzitetској dečјој klinici Tiršova u Beogradu prilagodio pol operativnim putem. Mesec dana nakon operacije je započeo proces pravne tranzicije koja podrazumeva: promenu polne oznake, promenu imena i na kraju, promenu ličnih dokumenata.

Promenu polne oznake vrši matičar u opštini rođenja. Pre početka primene Zakon o izmenama i dopunama Zakona o matičnim knjigama i pratećeg Pravilnika o načinu izdavanja i obrascu potvrde nadležne zdravstvene ustanove o promeni pola sa kojom je počelo 1. januara 2019. godine promena polne oznake se vršila na osnovu medicinske dokumentacije i to isključivo otpusne liste koja sadrži potvrdu hirurga da pacijent ostvaruje pravo na promenu polne oznake.⁵ Promenu imena vrši matičar u opštini prebivališta.⁶ Na kraju, promena ličnih dokumenata se vrši u policijskoј upravi (PU) prebivališta pri čemu transrodna osoba dobija i jedinstveni matični broj (JMBG) usklađen sa njenom polnom oznakom.

A.A. je u opštini Zvezdara na osnovu dostavljene medicinske dokumentacije promenio polnu oznaku u junu 2017. godine, a nakon toga je u opštini Čukarica promenio ime u julu 2017. godine. Obe činjenice su tada upisane u matične knjige. Sa rešenjem o promeni polne oznake i promeni imena i ostalom

---

5 Od 2019. godine promena polne oznake je trostruko unapređena: uslovi za njeno sprovođenje su oslabljeni, obaveza sprovođenja procedure prenesena je sa transrodnih osoba na zdravstvene ustanove u kojoj su medicinsku tranziciju izvršile, a procedura je izmenjena tako da matičari više nemaju pristup medicinskoј dokumentaciji osobe koja vrši promene polne oznake (Todorović i Lazić 2020: 25-28).

6 Ime je moguće promeniti potpuno nezavisno od medicinske tranzicije. Porodični zakon Republike Srbije predviđa da pravo na promenu ličnog imena ima svako lice koje je navršilo 15 godina života i koje je sposobno za rasuđivanje. Ukoliko je u pitanju maloletno lice mlade od 15 godina, postupak mogu pokrenuti roditelji. Ova procedura, međutim, ima i ograničenja. Porodični zakon pominje u članu 347. da pravo na promenu ličnog imena nema, između ostalog, lice koje namerava da promeni ime u pogrdno ime, ime kojim se vređa moral ili ime koje je u suprotnosti s običajima i shvatanjima sredine. Kada su u pitanju transrodne osobe, formulacija ovog ograničenja često dovodi do diskriminacije u procesu promene imena. Naime, ukoliko trans osoba želi da promeni ime, a ne želi/ne može da promeni oznaku pola, može se desiti da matičar odbije izabrano ime koje je, po shvatanjima sredine, suprotnog pola od onog koji trans osoba ima zapisan u dokumentima, što predstavlja slučaj diskriminacije.

uobičajenom dokumentacijom koja se dostavlja pri promeni dokumenata, A.A. je u avgustu 2017. godine pokušao da promeni lična dokumenta, ali mu je službenica tom prilikom tražila i medicinsku dokumentaciju koja uključuje: izveštaj psihijatra, izveštaj endokrinologa i otpusnu listu sa epikrizom (od hirurga). Navedena dokumentacija, između ostalog, sadrži podatke o 1) zdravstvenom stanju, 2) seksualnom životu 3) seksualnoj orijentaciji, kao i 4) genetske podatke.

A.A. je tom prilikom pitao za razlog zbog kog mu se traži medicinska dokumentacija, a službenica mu je samo odgovorila: "Jer tako treba.". Iako medicinska dokumentacija sadrži naročito osetljive podatke, policijska službenica mu nije pojasnila da li za to postoji pravni osnov, u skladu sa zakonom. Bez obzira što je bio sumnjičav prema njenom zahtevu, A.A. joj je dao medicinsku dokumentaciju jer je želeo da promeni lične dokumente što pre.

Razmišljao sam da li sad da se žalim ili ne, ali sam odlučio da joj dam jer sam samo želeo da se sve to završi. Nije bila neprijatna, ali je verovatno bila ubeđena da to tako treba.

– A.A.

Službenica je napravila kopiju medicinske dokumentacije i nakon toga je vratila A.A. s obzirom da tog dana u PU nije bilo lice koje je trebalo da odobri promenu JMBG-a. Iako mu je sutradan odobrena promena JMBG-a, A.A. ističe da PU ima fotokopiju njegove medicinske dokumentacije, uključujući i izveštaje endokrinologa i psihijatra, u kojima se, između ostalog nalaze intimne informacije iz detinjstva, kao i informacije o njegovom zdravstvenom stanju i seksualnom životu, a koje nemaju direktne veze sa transrodnosti.

(...) imaju izveštaj od psihijatra gde su uključeni podaci o mom detinjstvu, kada sam se autovao, ostale vrlo intimne stvari, kao i otpusnu listu od hirurga gde tačno piše šta mi je urađeno, od sterilizacije do vaginektomije. Sve je detaljno opisano i oni sve to imaju.(...) imam dijagnostikovan problem sa štitnom žlezdom, i to je policija videla. Da sam imao neke mentalne poremećaje, to bi onda policija takođe videla.

– A.A.

S obzirom da je medicinska dokumentacija obrađena u opštini Zvezdara i da je na osnovu nje doneto rešenje promene polne oznake, Ministarstvu unutrašnjih poslova nije bila potrebna medicinska dokumentacija, nego je promenu ličnih dokumenata trebalo da izvrši samo na osnovu rešenja o promeni polne oznake i rešenja o promeni imena (zajedno sa ostalom dokumentacijom koja se uobičajeno podnosi pri promeni ličnih dokumenata).

Stoga, takvim postupanjem nadležnog organa povređeno je pravo na privatnost garantovano zakonima Republike Srbije (RS), Ustavom i međunarodnim standardima u oblasti zaštite ljudskih prava.

Kada se radi o međunarodnim standardima, kao država članica Ujedinjenih Nacija, RS je u obavezi da poštuje pravo na privatnost svojih građana i građanki zagantovano članom 17 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.⁷ Pored toga, RS kao država članica Saveta Evrope u obavezi je da poštuje odredbe Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama⁸ uključujući i odredbu sadržanu u članu 8 kojim se garantuje pravo na privatnost i porodični život građana i građanki.

Što se tiče nacionalne legislative, zaštita podataka o ličnosti je najpre zajemčena Ustavom RS, kao najvišim pravnim aktom. Članom 42 Ustava RS je određeno i da se prikupljanje, držanje, obrada i korišćenje podataka o ličnosti uređuju zakonom kao i da je zabranjena i kažnjiva upotreba podataka o ličnosti izvan svrhe za koju su prikupljeni, u skladu sa zakonom, osim za potrebe vođenja krivičnog postupka ili zaštite bezbednosti RS, na način predviđen zakonom.

KZ u glavi „Krivična dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina“ inkriminiše određena ponašanja kojima se povređuju prava na privatnost i prava u vezi sa prikupljanjem ličnih podataka. U ovom konkretnom slučaju, izvršeno je krivično delo:

Neovlašćeno prikupljanje ličnih podataka iz člana 146 KZ-a:

---

7 UN General Assembly, International Covenant on Civil and Political Rights, 1966, United Nations, Treaty Series, vol. 999, str. 171, član 17.

8 Council of Europe, European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14, 4 November 1950, ETS 5, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3b04.html>

Ko podatke o ličnosti koji se prikupljaju, obrađuju i koriste na osnovu zakona neovlašćeno pribavi, saopšti drugom ili upotrebi u svrhu za koju nisu namenjeni, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.

Takođe, prekršeni su članovi 8, 13, 16, 17, ZZPL iz 2008. godine, koji je bio na snazi u vreme opisanog događaja. ZZPL primarno uređuje oblast zaštite podataka o ličnosti, dok odredbe posebnih zakona kojima se uređuje obrada podataka o ličnosti moraju biti u skladu sa tim zakonom. ZZPL najpre definiše načela obrade ličnih podataka tako da za svaku obradu mora postojati odgovarajući pravni osnov i svrha, da se mogu obrađivati samo podaci koji su bitni i ograničeni na ono što je neophodno za postizanje svrhe obrade, da lica čiji se podaci obrađuju moraju biti upoznata sa obradom kao i da se moraju preduzimati adekvatne mere zaštite od neovlašćene i nezakonite obrade.

Član 8 ZZPL iz 2008. godine, u stavovima 6 i 7 zabranjuje obradu podataka koji su nepotrebni ili nepodesni za ostvarenje svrhe obrade, odnosno obradu podataka čiji su broj ili vrsta nesrazmerni svrsi obrade. S obzirom na to da je službenica od A.A. tražila podatke (medicinsku dokumentaciju) koji su nepotrebni za svrhu obrade izdavanje lične karte, kao i činjenicu da je vrsta traženog podatka nesrazmerna svrsi obrade, jasno je da je član 8 ZZPL-a prekršen.

Član 13 ZZPL određuje da organ vlasti obrađuje podatke bez pristanka lica, ako je obrada neophodna radi obavljanja poslova iz svoje nadležnosti određenih zakonom u cilju ostvarivanja interesa nacionalne ili javne bezbednosti, odbrane zemlje, sprečavanja, otkrivanja, istrage i gonjenja za krivična dela, ekonomskih, odnosno finansijskih interesa države, zaštite zdravlja i morala, zaštite prava i sloboda i drugog javnog interesa, a u drugim slučajevima na osnovu pismenog pristanka lica. Imajući u vidu da zakon određuje ograničenu listu ciljeva zbog kojih organ vlasti može obraditi podatke bez pismenog pristanka lica, a da nijedan od tih ciljeva nije primenjiv na konkretan slučaj, te da službenica nije tražila pismeni pristanak od A.A., član 13 ZZPL je prekršen.

Član 16 ZZPL iz 2008 godine definiše naročito osetljive podatke kao podatke koji se odnose na zdravstveno stanje i seksualni život, između ostalog. U istom članu je određeno da se podaci ovog tipa mogu obrađivati na osnovu slodobno datog pristanka lica. Izuzetno, podaci koji se odnose na zdravstveno stranje mogu se obrađivati bez pristanka lica, samo ako je to zakonom propisano. Međutim, odredbama ZLK-a koji je tada bio na snazi, nije bilo predviđeno prikupljanje i obrada podataka sadržanih u medicinskoj dokumentaciji A.A. Iz gore navedenog proizilazi da je službenica morala tražiti od A.A. pismeni pristanak (definisan u članu 17 istog zakona) radi prikupljanja i obrade naročito osetljivih podataka sadržanih u njegovoj medicinskoj dokumentaciji. Ona to nije učinila, te je nedvosmisleno prekršila i članove 16 i 17 ZZPL iz 2008. godine.

Treba napomenuti da su navedena načela, kao i garancije prava lica na zaštitu podataka o ličnosti (čak u nešto širem obimu), propisana i novim ZZPL-om, koji je na snazi od avgusta 2019. godine, te bi opisana praksa i danas predstavljala kršenje ZZPL-a.

Odredbama ZLK koji je bio na snazi u vreme opisanog događaja, nije bilo predviđeno prikupljanje i obrada podataka koji su u konkretnom slučaju bili sadržani u medicinskoj dokumentaciji A.A. Takve odredbe ne sadrži ni sada važeći ZLK. Članom 7 navedenog zakona određeno je da se u obrazac lične karte unose podaci o imaoocu isprave i to: prezime, ime, pol, dan, mesec i godina rođenja, mesto, opština i država rođenja, jedinstveni matični broj građana kao i slike biometrijskih podataka imaooca te isprave (fotografija, otisak prsta i potpis) i datum izdavanja lične karte sa rokom njenog važenja. Članom 10 stav 1 navedenog zakona određeno je da se lična karta izdaje na lični zahtev, dok je članom 13 određeno da je podnosilac zahteva dužan da u zahtevu za izdavanje lične karte da sledeće podatke: jedinstveni matični broj građana, prezime i ime, pol, datum rođenja, mesto, opština i država rođenja, državljanstvo, prebivalište na teritoriji RS (mesto, opština i adresa stana) u vreme podnošenja zahteva, datum podnošenja zahteva. U pogledu priloga koji se dostavljaju uz zahtev za izdavanje lične karte, članom 14 ZLK određeno je da će službeno lice, prilikom prijema zahteva i utvrđivanja identiteta podnosioca, naložiti podnosiocu zahteva da mu stavi na uvid odgovarajuću javnu ispravu izdatu na osnovu propisanih službenih evidencija, ako nadležni organ ne može da, po službenoj dužnosti - pristupanjem podacima u centralnom sistemu za elektronsku obradu i skladištenje podataka, odnosno uvidom u evidencije o državljanstvu, matičnu knjigu rođenih, matičnu

knjigu venčanih, matičnu knjigu umrlih i druge evidencije koje, u skladu sa zakonom, on ili drugo ministarstvo vodi utvrdi činjenice o ispunjenosti uslova za izdavanje lične karte.

Dakle, kako je prilikom podnošenja zahteva za izdavanje lične karte A.A. dostavio rešenja nadležnih organa o promeni oznake pola i ličnog imena, kao i ostalu uobičajenu dokumentaciju odnosno izvod iz matične knjige rođenih i uverenje o državljanstvu u koje su već bili upisani izmenjeni podaci (muška oznaka pola i novo ime), jasno je da službenica PU neosnovano tražila A.A. da dostavi i medicinsku dokumentaciju, a imajući u vidu napred navedene odredbe ZKL.

I drugi zakoni sadrže odredbe kojima se štiti pravo na privatnost, pa je tako članom 21 ZZD određeno da je seksualna orijentacija privatna stvar, da niko ne može biti pozvan da se javno izjasni o svojoj seksualnoj orijentaciji. S obzirom da je tražena medicinska dokumentacija sadržala i informacije o seksualnoj orijentaciji A.A., prekršen je i član 21 ZZD-a.

Epilog

U vezi sa slučajem povrede prava na privatnost A.A. od strane MUP-a pri promeni ličnih dokumenata analizirani su međunarodni standardi i domaći zakonodavni okvir. A.A. ne želi da pokrene ni sudski, niti vansudski postupak kako bi zaštitio svoja prava. Pored toga što je od incidenta proteklo četiri godine, jedan od razloga je i taj što ne smatra da je incident motivisan transfobijom ili namerom da mu se povrede prava, nego nedovoljnom informisanošću.

Da A.A. želi da zaštiti svoje pravo na privatnost, mogao bi da MUP-u uputi zahtev za brisanjem podataka o ličnosti. Pravo na brisanje podataka o ličnosti garantovano je članom 30 ZZPL-a, između ostalog, u slučajevima kada su podaci o ličnosti nezakonito obrađivani. S obzirom da u razmatranom slučaju ne postoji svrha obrade ličnih podataka, MUP ima obavezu da bez nepotrebnog odlaganja izbriše lične podatke A.A. i drugih transrodnih osoba čije pravo na privatnost povredio na isti način. Pored toga, A.A. bi mogao pritužbom da se obrati Povereniku za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti i Povereniku za zaštitu ravnopravnosti. Ukoliko bi se, pak opredelio za sudsku zaštitu, mogao bi da pokrene parnični postupak na osnovu povrede ZZPL-a, ZZD-a i ZLK-a ili čak da podnese krivičnu prijavu zbog povrede KZ-a. Nakon što iscrpi pravne mehanizme zaštite mogao bi da podnese pritužbu Zaštitniku građana i/ili da podnese tužbu Evropskom sudu za ljudska prava. Pored toga, može se obratiti Odboru za ljudska prava UN-a koji ima nadležnost da ispita činjenice u vezi sa povredom prava na privatnosti i uputi RS mišljenja i preporuke (Barzut 2021: 30-36).

Preporuke

- MUP da počne sa održavanjem redovnih treninga o pravnoj tranziciji za zaposlene koji obavljaju poslove u vezi sa promenom ličnih dokumenata. Pri izradi kurikuluma za trening i u sprovođenje treninga uključiti organizacije civilnog društva koje se bave zaštitom ljudskih prava transrodnih osoba.
- MUP da počne sa održavanjem redovnih treninga o pravu na privatnost i zaštiti podataka o ličnosti za zaposlene koji obavljaju poslove u vezi sa promenom ličnih dokumenata. Pri izradi kurikuluma za trening i u sprovođenje treninga uključiti organizacije civilnog društva koje se bave zaštitom prava na privatnost.
- UN, Savet Evrope, Ministarstvo pravde RS, Povernik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, Zaštitnik građana i Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, kao i organizacije civilnog društva, da ohrabre transrodne osobe da koriste dostupne međunarodnopravne mehanizme i pravne mehanizme RS, kako bi zaštitili/e svoje podatke o ličnosti.
- Organizacije civilnog društva koje zastupaju prava LGBT+ osoba da informišu korisnike svojih usluga o pravima iz ZZPL-a.

Literatura

Barzut, D., Pravo da vas ostave ne miru: Vodič o zaštiti podataka o ličnosti kvir zajednice, Udruženje Da se zna!, Beograd, 2021, dostupno na: https://dasezna.lgbt/attachments/vodic_o_zastiti_podataka_web.pdf

Todorović, J., Lazić, S. D., Vodič kroz tranziciju za trans osobe u Srbiji, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd, 2020, dostupno na: https://transserbia.org/images/2020/dokumenta/Vodic_kroz_tranziciju_za_trans_osobe_u_Srbiji.pdf

Pravni instrumenti

Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik RS, br. 22/2009 i 55/2021.

Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, Službeni glasnik RS, br. 87/2018.

Zakon o ličnoj karti, Službeni glasnik RS, br. 62/2006, 36/2011 i 53/2021.

Krivični zakonik, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

UN General Assembly, International Covenant on Civil and Political Rights, 1966, United Nations, Treaty Series, vol. 999, str. 171, dostupno na: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3aa0.html>

Council of Europe, European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14, 1950, ETS 5, dostupno na: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3b04.html>

